

پژوهشگران و مؤسسات پژوهشی خارجی و انقلاب اسلامی ایران

غلامرضا کریمی*

چکیده

این مقاله، انقلاب اسلامی را یکی از مهم‌ترین حوادث قرن حاضر دانسته و به رویکرد گسترده مطالعاتی خارجی‌ها به انقلاب اسلامی پرداخته است. نویسنده ابتدا عوامل متعدد مؤثر بر افزایش حجم ادبیات پژوهشی درباره انقلاب اسلامی در خارج از کشور را برشمرده و سپس به معرفی برخی از مهم‌ترین مراکز پژوهشی و فرهنگی ایرانیان در خارج از کشور پرداخته و مهم‌ترین فعالیت‌های سیاسی و پژوهشی آن‌ها را توضیح داده است. سازمان‌ها و انجمن‌های ایرانی در خارج از کشور از سال ۱۹۷۹ هر سال به شدت افزایش یافته و فعالیت‌های گسترده‌ای در خصوص مسائل مختلف سیاسی، اجتماعی، ادبی و اقتصادی ایران انجام داده‌اند اما از دهه دوم انقلاب به بعد همواره حرکتی به سمت واقع‌گرایی در تحلیل تحولات داخلی ایران داشته‌اند که این حرکت به ویژه پس از حماسه دوم خرداد ۷۶ و همچنین دیدار آقای خاتمی با ایرانیان مقیم امریکا تقویت شده است. همچنین با وقوع انقلاب اسلامی، بخش عمده‌ای از مطالعات و تحقیقات دانشکده‌ها و مراکز خاورمیانه‌ای در جهان به این موضوع اختصاص یافته‌اند به نحوی که می‌توان گفت حجم عمده‌ای از ادبیات پژوهشی درباره انقلاب اسلامی را این مراکز تهیه و تدوین کرده‌اند.

مقدمه

انقلاب‌ها در جهان به ندرت رخ می‌دهند، اما وقتی فرایند وقوع انقلاب در کشوری تکمیل می‌شود، تغییرات بسیار وسیع و گسترده‌ای در تمام ساختارهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی آن کشور ایجاد می‌گردد. شدت و سرعت تحولات در انقلاب‌ها به حدی است که کسی را توان تجزیه و تحلیل دقیق و صحیح تحولات انقلابی، دست‌کم در سال‌های اولیه پس از انقلاب نیست. البته تلاش بی‌حد و حصری را که همه اندیشه‌گران و پژوهشگران انقلاب‌ها به دلایل گوناگون - اعم از طرح نظریه‌های جدید، رفع تناقضات ایجاد شده در نظریه‌های قبلی، تبیین انقلاب در قالب علمی و پیش‌بینی تحولات در جوامع مشابه - از خود نشان داده‌اند تا این انقلاب را از ضعف و (در مواردی) خلأ اطلاعاتی که درباره آن وجود دارد، بیرون بیاورند، نباید نادیده گرفت.

تا پیش از دهه ۱۹۷۰، توجه نظریه‌پردازان انقلاب عمدتاً به انقلاب‌های فرانسه، روسیه و چین معطوف بود و همان تلاش چشمگیر آن‌ها در جهت تبیین علمی انقلاب‌ها، به تدوین نظریه‌های متعدد در این زمینه انجامید، چنان‌که بعدها برخی از واضعان آن‌ها، درصدد تعمیم نظریات خود به سایر انقلاب‌ها برآمدند یا مدعی پیش‌بینی تحولات انقلابی در جوامع دیگر شدند. اما با وقوع انقلاب اسلامی در ایران، بطلان یا نقصان بسیاری از نظریه‌های وضع شده آشکار گردید و از آن پس، مسیر مطالعات انقلاب به سوی کشورهای جهان سوم گرایش پیدا کرد. در واقع «جبهه‌های پژوهش» همراه با تاریخ حرکت کردند (Goodwin and Skocpol, 489) تا از سیر حرکت تاریخ که از نظریه‌پردازان پیشی گرفته و آینده‌نگری‌های آن‌ها را زایل کرده بود، به‌نوعی جلوگیری نموده، بر آن فائق آیند.

به‌رغم وسعت تلاش‌های علمی برای نظریه‌پردازی در مورد انقلاب که به‌طور طبیعی باید به پیش‌بینی این پدیده در ایران منتهی می‌شد و نیز با وجود سازمان‌هایی که به‌واسطه دارا بودن پیچیده‌ترین امکانات تکنولوژیکی، به اطلاعات بسیار سری و حساسی درباره ایران دسترسی داشتند، هیچ‌یک نتوانستند وقوع انقلاب ایران را پیش‌بینی کنند، چنان‌که می‌توان گفت این حادثه عظیم و شگرف، همه متفکران و تحلیل‌گران سیاسی و سیاست‌مداران و اندیشه‌گران جهان را به حیرت و تعجب واداشت.

انقلاب اسلامی ایران به‌مثابه یکی از مهم‌ترین حوادث قرن حاضر، بیشترین ادبیات

پژوهشی در دو دههٔ اخیر را به خود اختصاص داده و حجم این ادبیات در خارج از ایران چند برابر داخل بوده است.

رویکرد گسترده مطالعاتی خارجی‌ها به انقلاب اسلامی

تردید نیست که حجم ادبیات علمی، روزنامه‌نگارانه و خاطراتی که در آن‌سوی مرزهای ایران دربارهٔ انقلاب اسلامی به رشتهٔ تحریر درآمده و نیز همایش‌ها، سمینارها و نشست‌هایی که در این زمینه در خارج از کشور طی دو دههٔ اخیر برگزار شده، به‌حدی زیاد و متنوع بوده است که فقط ذکر عناوین آن‌ها به تدوین بیش از ده‌ها جلد کتاب نیاز دارد. مقایسهٔ میزان مطالعاتی که در داخل و خارج از کشور دربارهٔ انقلاب اسلامی صورت گرفته است، دو پرسش اساسی را مطرح می‌کند:

۱- چرا بعد از گذشت دو دهه از وقوع انقلاب اسلامی، هنوز تحقیقات علمی انجام شده در این باره در داخل کشور، از تعداد انگشتان دست تجاوز نمی‌کند؟ دقیق‌تر بگوییم، چرا تحقیقاتی که به نظریه‌پردازی یا ایجاد نظریه دربارهٔ انقلاب اسلامی بینجامد، هنوز در داخل کشور شروع نشده است؟

(شاید در مقام مقایسه بتوان دلایل و توجیحات مناسبی برای این امر که چرا حجم ادبیات پژوهشی دربارهٔ انقلاب اسلامی در خارج از کشور به مراتب بیشتر از داخل کشور بوده است، ذکر کرد، اما ضعف و کم‌کاری‌ای که در داخل کشور دربارهٔ این تحول مهم به چشم می‌خورد، نمی‌تواند توجیه مناسبی داشته باشد).

۲- علت توجه گستردهٔ محافل خارجی به انقلاب اسلامی چه بوده است؟ آیا صرف وقوع انقلاب می‌تواند تبیین‌کنندهٔ توجه و فعالیت‌های چشمگیر آن‌ها باشد؟ اگر چنین است پس چرا انقلاب نیکاراگوئه که در همان مقطع زمانی به‌وقوع پیوست، تا این اندازه مورد عنایت قرار نگرفت و ادبیات نوشتاری آن چندان وسیع نیست؟ حتی دربارهٔ انقلاب کوبا هم مطالب زیادی به رشتهٔ تحریر در نیامد؟

برای روشن‌تر شدن بحث، ابتدا به برخی از مهم‌ترین دلایلی که به شکل‌گیری حجم وسیعی از ادبیات پژوهشی انقلاب اسلامی در خارج از کشور منجر شد، اشاره می‌گردد:

الف) واقع شدن ایران در یکی از مناطق استراتژیک جهان

نقش ایران در تحولات مربوط به جنگ سرد و جایگاه آن در سیاست «سَد نفوذ» امریکا علیه اتحاد جماهیر شوروی، موقعیت ایران در مقام ژاندارم منطقه در دهه ۱۳۵۰ و همچنین جایگاه ایران در سیاست دو ستونی امریکا در منطقه خلیج فارس و در نتیجه نقش تعیین کننده آن در انتقال آرام نفت به غرب، موقعیت ممتازی را برای ایران در سیاست‌های جهانی امریکا کسب کرده بود که وقوع انقلاب ضمن برهم زدن آن نظم و ترتیبات، تهدیدی علیه تمامی کارویژه‌های قبلی به شمار می‌رفت.

افزون بر این، وقوع انقلاب و تأثیر آن بر معادلات بین‌المللی و منطقه‌ای، نظامیان، سیاست‌مداران و پژوهشگران خارجی این عرصه را به مطالعات و تحقیقات گسترده‌ای درباره انقلاب اسلامی واداشت و در نتیجه به شکل‌گیری حجم وسیعی از ادبیات انقلاب اسلامی انجامید.

ب) خروج مقامات و سران حکومت پهلوی از کشور

در پی بحرانی شدن وضعیت کشور در سال‌های ۵۶ و ۵۷ به تدریج سران حکومت پهلوی از کشور خارج شدند و با پیروزی انقلاب، چند سالی به امید بازگشت به ایران، فعالیت‌های سیاسی و نظامی زیادی انجام دادند، اما هنگامی که تمامی این تلاش‌ها با شکست مواجه شد، به خاطره‌نویسی و تحلیل وضعیت حکومت پهلوی و زمینه‌های پیروزی انقلاب اسلامی روی آوردند و نتیجه کارشان انتشار چندین جلد کتاب بود که از جمله آن‌ها می‌توان به خاطرات «محمد رضا پهلوی» (۱۳۷۱)، «فریدون هویدا» (۱۳۶۵)، «عباس قوه‌باغی» (۱۳۶۶) و «پرویز راجی» (۱۳۶۴) اشاره نمود که همه به زبان فارسی ترجمه شده‌اند.

افزون بر این تعدادی از این افراد، با ایجاد انجمن‌ها، تشکل‌ها و نهادهایی در خارج از کشور، سمینارها، همایش‌ها و جلسات علمی زیادی در خصوص موضوعات انقلاب اسلامی برگزار کرده، کتب متعددی در این زمینه به چاپ رساندند.

ج) خاطرات نویسی نظامیان، سیاستمداران و مأموران سیاسی مقیم تهران در زمان حکومت پهلوی

برخی از آثار مربوط به انقلاب اسلامی در خارج از کشور شامل خاطرات شخصی افراد از روزهای بحرانی انقلاب و قبل از آن است که عمدتاً نوشته‌های سیاستمداران، نظامیان، دیپلمات‌ها و روزنامه‌نگاران را شامل می‌شود. از جمله این آثار به خاطرات سفیر بریتانیا، «آنتونی پارسونز» (۱۳۶۳) و سفیر ایالات متحده، «ویلیام سولیوان» (۱۳۶۱) و نیز خاطرات «ژنرال هایزر» (۱۳۶۵) می‌توان اشاره کرد.

د) فراوانی پژوهشگران ایرانی در خارج از کشور

مجموع ایرانیان خارج از کشور را که بیش از دو میلیون نفر هستند، می‌توان بر روی محوری در نظر گرفت که در یک‌سوی آن ضد انقلابیون و مخالفان سرسخت نظام جمهوری اسلامی هستند که از هیچ وسیله و تلاشی - اعم از نظامی، سیاسی، خشونت و ترور - برای نابودی این نظام فروگذار نمی‌کنند، و در سوی دیگر آن، دوستداران و طرفداران انقلاب اسلامی هستند. بنابراین با توجه به گستردگی این طیف، بدیهی است که ادبیات پژوهشی تدوین شده درباره انقلاب اسلامی نیز، متنوع و وسیع باشد.

خروج ایرانیان، از سال‌های بحرانی ۵۶ و ۵۷ آغاز گردید اگرچه قبل از آن نیز تعداد زیادی از ایرانیان در خارج اقامت داشتند اما به هر حال وقوع انقلاب روند خروج افراد از کشور را شدت بخشید.

اولین گروهی که به خارج از کشور رفتند سران و وابستگان به حکومت پهلوی، کارگزاران احزاب و گروه‌های سیاسی بودند که دشمنی آنان با انقلاب اسلامی محرز بود. این طیف از افراد، ابتدا با بهت و حیرت، ناظر امواج توفنده انقلاب بودند ولی به امید شکست انقلابیون، همگام با برخی از دولت‌های خارجی، توان خود را برای احیای نظام شاهنشاهی به کار گرفتند و اقدامات آن‌ها در تهییج برخی از دولت‌ها علیه ایران، تا حدی نیز مؤثر بود.

افزون بر این، با باز شدن فضای سیاسی پس از پیروزی انقلاب، برخی گروه‌های سیاسی فعال که پیش از پیروزی، اقدامات سیاسی و نظامی زیادی علیه حکومت پهلوی انجام داده بودند، به گروه‌های فشار علیه نظام تبدیل شدند و در کوتاه‌مدت به توطئه، خشونت و ترور روی

آوردند. این گروه‌ها به‌رغم خسارات زیادی که به انقلابیون وارد کردند و نیز ترور برخی چهره‌های برجسته، سرانجام تا سال ۱۳۶۰ سرکوب شدند و باقیمانده آن‌ها نیز که دربرگیرنده طیف وسیعی از رهبران و اعضای گروه‌های منافقان و برخی از جریان‌های ملی‌گرا، لیبرال و مارکسیستی بود، از کشور خارج شدند. با خروج تعداد زیادی از نیروهای تشکیلاتی، آموزش‌دیده و در واقع فعالان سیاسی و همزمان با آن، فرار «بنی‌صدر» از ایران، طیف ناهمگون و نامتجانسی از جریان‌ها و چهره‌های مختلف سیاسی ضد انقلاب در اروپا و آمریکا شکل گرفت که اگرچه هیچ وقت اتحاد واقعی بین آنان برقرار نگردید ولی حمایت برخی از دولت‌ها نظیر آمریکا، حکومت صهیونیستی، مصر، عربستان، عراق، مراکش و اردن و همچنین حمایت برخی از گروه‌ها و سازمان‌های جاسوسی، نقش مهمی در فعالیت‌های گروهی آن‌ها علیه نظام اسلامی ایفا کرد.

همزمان با خروج فعالان سیاسی، تعدادی از استادان دانشگاه، نویسندگان و دانشجویان غیرسیاسی، به علل اقتصادی و اجتماعی به خارج از کشور رفتند و از آن‌جا که بسیاری از آن‌ها، حرفه‌ای جز نوشتن و فعالیت‌های فرهنگی نداشتند، مطالعات وسیعی درباره انقلاب اسلامی انجام دادند که تعداد محدودی از آن‌ها با نگرشی عنادگونه، به بررسی تحولات انقلاب اسلامی پرداخته و برخی نیز با نگاهی واقع‌بینانه مسائل را تجزیه و تحلیل کرده‌اند. اما به‌طور کلی، رفتار سیاسی این گروه از افراد با گروه‌های سیاسی ضد انقلاب تفاوت اساسی داشته است.

به هر حال جریان‌ها و گروه‌های ضد انقلاب، تا پایان جنگ تحمیلی تمام تلاش و توان خود را برای نابودی نظام اسلامی به کار گرفتند، چنان‌که بیشتر جلسات، سمینارها و همایش‌هایی که در این سال‌ها برگزار گردید ماهیتی ضد انقلابی داشت. اما مبارزات نظامی این گروه‌ها علیه جمهوری اسلامی، به‌رغم کمک‌های کشورهای خارجی و با تمام فراز و فرودهایی که پشت سر گذاشت، از آن‌جا که سرانجام ره به جایی نبرد، به سمت فعالیت‌های فرهنگی گرایش یافت. در واقع از این به بعد راهبرد فرهنگی، جای خود را به راهبرد مبارزه سیاسی و نظامی داد (امیری و چیت‌سازان، ۸).

البته بسیاری از ایرانیان مقیم خارج نیز نه صرفاً به‌دلایل سیاسی، بلکه برای حفظ هویت ایرانی خود و فرزندان‌شان که در خطر مسخ فرهنگی قرار گرفته بودند، اقدام به تشکیل انجمن‌ها و کانون‌های فرهنگی و هنری و تهیه و تدوین آثار زیادی درباره انقلاب اسلامی، فرهنگ و هنر ایرانی نمودند.

در حال حاضر تعداد مراکز، انجمن‌ها و گروه‌های فرهنگی و هنری ایرانیان در امریکا بیش از ۱۲۰، در آلمان قریب به ۸۰، در کانادا و انگلستان بیش از ۴۵، در فرانسه قریب به ۵۰، در سوئد ۲۵ و در سایر کشورهای اروپایی افزون بر ۱۵ مرکز است. هر کدام از این کانون‌ها و مراکز سالانه فعالیت‌هایی در زمینه مسائل سیاسی، فرهنگی، هنر و ادبیات انقلاب اسلامی انجام می‌دهند. برخی از این مراکز و مؤسسات عبارتند از:

- مرکز تحقیق و بررسی ایران (سیرا) - امریکا

- بنیاد مطالعات ایران - امریکا

- بنیاد پژوهش‌های زنان ایران - امریکا

- انجمن پژوهش‌های ایران - فرانسه

- جامعه پژوهش‌های مسائل اجتماعی ایران - آلمان

به هر حال سازمان‌ها و انجمن‌های ایرانی در خارج از کشور پس از انقلاب اسلامی هر سال به شدت افزایش یافته‌اند، گرچه نگرش‌ها و جهت‌گیری‌های آن‌ها در برگزاری و برپایی گردهم‌آیی‌ها و همایش‌ها، یکدست و یکپارچه نیست. البته هر چه زمان می‌گذرد واقع‌بینی آن‌ها درباره تحولات داخلی ایران بیشتر می‌شود، به‌ویژه بعد از تحول دوم خرداد ۱۳۷۶ و دیدار آقای خاتمی با ایرانیان مقیم امریکا، که موجب شد جمهوری اسلامی به ایرانیان خارج از کشور، مهر و عنایت بیشتری نشان دهد و برنامه‌ریزی‌های جدی و اساسی برای آن‌ها در نظر گیرد.

یادآور می‌شود معرفی چند انجمن یا مؤسسه فرهنگی و سیاسی مربوط به ایرانیان خارج از کشور، به‌منزله تأیید مواضع و دیدگاه‌های آنان نیست، بلکه صرفاً به‌منظور روشن نمودن نحوه فعالیت‌های آن‌هاست.

ه) وجود دانشکده‌های خاورمیانه‌ای و گروه‌های ایران‌شناسی در دانشگاه‌های

جهان

بعد از جنگ جهانی دوم که امریکا سیاست انزوای خود را کنار گذاشت و به‌طور گسترده به شناسایی مناطق مختلف جهان، به‌ویژه خاورمیانه پرداخت، در بیشتر دانشگاه‌های جهان، مراکز خاورمیانه‌شناسی تأسیس شد.

اولین مرکز مطالعات خاورمیانه در سال ۱۹۴۷ در دانشگاه پرینستون افتتاح گردید. پس از

آن، در طول پنجاه سال گذشته، تعداد این مراکز که در سطح لیسانس، فوق لیسانس و دکترا، دانشجو تربیت می‌کنند، به بیش از ۱۴۰ مرکز رسیده است.

در حال حاضر دانشگاه‌های پرینستون، شیکاگو، کلمبیا، هاروارد، میشیگان، پنسیلوانیا، دانشگاه کالیفرنیا در برکلی و دانشگاه کالیفرنیا در لس‌آنجلس، پیشرو مطالعات خاورمیانه هستند.

البته توجه به منطقه خاورمیانه فقط به دانشگاه‌های امریکا محدود و منحصر نمی‌شود، بلکه بیشتر دانشگاه‌ها در اروپای غربی، ژاپن و آسیای جنوب شرقی، دانشکده یا گروه‌های خاورمیانه‌شناسی تشکیل داده‌اند.

با وقوع انقلاب اسلامی در ایران، دانشکده‌ها یا مراکز خاورمیانه‌ای، بخش عمده مطالعات و تحقیقات خود را به این موضوع اختصاص داده‌اند و لذا حجم عمده‌ای از ادبیات پژوهشی را که مرتبط با موضوع انقلاب اسلامی است، این مراکز تهیه و تدوین می‌کنند. علاوه بر این، برگزاری سمینارها و همایش‌ها و چاپ کتب علمی متعدد درباره انقلاب اسلامی، از جمله فعالیت‌های دیگر این مراکز است.

افزون بر آنچه گفته شد، برخی از دانشگاه‌ها، مراکزی خاص «مطالعات ایرانی» ایجاد کرده‌اند، نظیر دانشگاه کلمبیا در نیویورک که «مرکز ایران‌شناسی» آن را تأسیس کرده و مسئولیت آن، به‌عهده «احسان یارشاطر» است. در این مرکز دوره‌های متعددی در زمینه علوم اسلامی، هنر، ادبیات، فرهنگ و تاریخ ایران برگزار می‌شود. در حال حاضر فعالیت اصلی این مرکز تهیه «دانشنامه ایرانیکا» است. این دانشنامه، مفصل‌ترین و مستندترین اثر تحقیقی درباره تاریخ، تمدن و فرهنگ ایران است که با همکاری محققان ایرانی مقیم خارج و داخل کشور تهیه می‌شود. زبان دانشنامه، انگلیسی است و تاکنون شش جلد آن انتشار یافته است و انتظار می‌رود تعداد مجلدات آن به هیجده جلد برسد.

دانشگاه لندن نیز در سال ۱۹۹۱، با هدف افزایش علاقه و توجه به ارزش‌ها و بینش‌های موجود در فرهنگ شفاهی ایران، «انجمن مطالعات تاریخ شفاهی ایران» را در دانشکده مطالعات شرقی و افریقایی خود ایجاد کرده و در پی آن است که پژوهش درباره تاریخ شفاهی ایران را گسترش داده، به انتشار کتاب‌ها، مقالات و برگزاری همایش‌ها و سمپوزیوم‌ها بپردازد.

(و) وجود مراکز و مؤسسات مستقل خاورمیانه‌شناسی در جهان

پس از جنگ جهانی دوم و اهمیت یافتن معادلات بین‌المللی در صحنه سیاست خارجی کشورها، مؤسسات و نهادهای پژوهشی منطقه‌ای متعددی توسط دولت‌ها یا به صورت مستقل پا به عرصه وجود گذاشتند و با توجه به خلأ اطلاعاتی موجود در آن زمان توانستند در کوتاه مدت جایگاه مناسبی در عرصه سیاست خارجی کشورها پیدا نمایند. بخش مهمی از توجه این مؤسسات به منطقه خاورمیانه معطوف است که به رغم دارا بودن ویژگی‌های ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی، کانون بحران‌های سیاسی و نظامی در طول دهه‌های اخیر بوده است.

برخی از این مؤسسات عبارتند از:

- مؤسسه خاورمیانه واشنگتن،

- انجمن مطالعات خاورمیانه آمریکایی شمالی (مپسا)،

- مرکز بین‌المللی برای صلح در خاورمیانه (International Center of Peace in The Middle East)،

- مؤسسه خاورمیانه ژاپن،

- مؤسسه مطالعات راهبردی لندن،

- مرکز شرق‌شناسی هامبورگ،

- بنیاد مطالعاتی هریتج،

- و....

در حال حاضر تنها بیش از ۸۰ مرکز مربوط به مسائل خاورمیانه در واشنگتن به فعالیت مشغول هستند.

با پیروزی انقلاب اسلامی، بخش مهمی از مطالعات و تحقیقات این مؤسسات و مراکز و همچنین بخشی از سمینارها و همایش‌های آن‌ها به مسائل انقلاب ایران اختصاص یافته است. افزون بر این، هر یک از این مؤسسات، سالانه یا هر دو سال یک‌بار، همایش‌ها، جلسات سخنرانی و نشست‌های ویژه‌ای درباره انقلاب اسلامی برگزار کرده‌اند.

(ز) بحران تعمیم نظریه‌های موجود به انقلاب اسلامی

وقوع انقلاب آگاهانه و غامدانه در ایران، بسیاری از نظریه‌های وضع شده تا پیش از سال ۱۳۵۷ را زیر سؤال برد. بدین ترتیب واضعان آن‌ها در صدد برآمدن نظریه‌های مخدوش خود را

تغییر داده، به تطبیق نظریات خود با انقلاب ایران پردازند، از جمله این افراد «تدا اسکاچ پیل» است که بعد از وقوع انقلاب اسلامی، نظریه خود را که با توجه به انقلاب‌های فرانسه، روسیه و چین تدوین شده بود، تغییر و آن را با وضعیت انقلاب ایران تطبیق داد (Skocpol, 1982).

ح) تلاش برای نظریه‌سازی‌های جدید

در پی وقوع انقلاب اسلامی، تحلیل‌گران شرق و غرب در حرکت شتاب‌زده‌ای در صدد پاسخ‌گویی به این پرسش برآمدند که چرا و چگونه در چنان موقعیت زمانی و مکانی چنین انقلابی رخ داد؟ در پاسخ به این پرسش، صدها جلد کتاب و مقاله به رشته تحریر درآمد و مؤسسات و نهادهای مختلف، هریک با تحلیل خاصی، ده‌ها سمینار و همایش درباره علل وقوع انقلاب اسلامی برگزار کردند. افزون بر این، عده زیادی از پژوهشگران و نظریه‌پردازان در سرتاسر جهان در صدد برآمدند تا علل وقوع این انقلاب را از دیدگاه‌های مختلف بررسی نمایند. از جمله عده‌ای با دیدگاه فرهنگی و طرح بحران ایدئولوژی و در نظر گرفتن عمق تحولات مذهب شیعه و همچنین نقش روحانیت به انقلاب اسلامی به تحلیل این مسئله پرداختند، که از آن جمله می‌توان به «حامد الگار» (۱۹۸۳)، «آصف حسین» (۱۹۸۵)، «سعید امیر ارجمند» (۱۹۸۸) اشاره کرد.

عده‌ای از نظریه‌پردازان خارجی با توجه به شخصی بودن حکومت و تأثیر تعیین‌کننده او در تحولات، از دیدگاه روان‌شناسانه یا روان‌کاوانه، به بررسی روان‌شناسی شخصیت شاه و در واقع ریشه‌یابی انقلاب اسلامی ایران پرداختند که از میان آن‌ها می‌توان به «ماروین زونیس» (۱۳۷۰) و «فرخ مشیری» (۱۹۸۵) اشاره نمود.

عده‌ای دیگر نظیر «رابرت لونی» (۱۹۸۲)، «همایون کاتوزیان» (۱۹۸۱)، «تدا اسکاچ پیل» و... به نقش اقتصاد سیاسی یا ساختار اجتماعی در پیروزی انقلاب اسلامی تأکید کردند. طرفداران رهیافت سیاسی از سرعت نوسازی در ایران و بحران‌های موجود در روابط بین حاکمان و نخبگان و توده مردم، به مثابه عوامل پیروزی انقلاب یاد کردند، نظیر «ادوارد آبراهامیان» (۱۹۸۰)، «میثاق پارسا» (۱۹۸۴)، «جرالد گرین» (۱۹۸۴) و... .

تعداد زیادی از تحلیل‌گران انقلاب اسلامی نیز بر این اعتقادند که این رویداد نتیجه تقارن عوامل مختلف با یکدیگر در طول محورهای اقتصادی، سیاسی فرهنگی - ایدئولوژیک بوده

است. برخی از طرفداران این دیدگاه عبارتند از: «مایکل فیشر» (۱۹۸۰)، «نیکی آر. کدی» (۱۳۶۹)، «فرد هالیدی» (۱۹۸۲-۱۹۸۳)، «فریده فرهی» (۲۳۱-۲۵۶، ۱۹۸۸)، و «جان فورن» (۱۹۹۳).

معرفی چند مرکز خارجی پژوهشی در زمینه انقلاب اسلامی

۱- مرکز تحلیل و بررسی ایران (سیرا) / Center for Iranian Research and Analysis (CIRA)

«سیرا» مؤسسه‌ای تحقیقاتی و دانشگاهی است که به لحاظ سازمانی، مستقل و غیرانتفاعی است. این مؤسسه در سال ۱۹۸۰ م (۱۳۵۹ ش) در ایالت واشنگتن آمریکا تأسیس شد و حوزه فعالیت آن، آمریکا، کانادا و اروپاست. بنیان‌گذاران آن اغلب در رشته‌های علوم اجتماعی نظیر جامعه‌شناسی، اقتصاد و مردم‌شناسی تحصیل، تحقیق و تدریس می‌کنند. این مؤسسه، حوزه تحقیقات خود را، به تمامی زمینه‌های فرهنگ و جامعه ایران اختصاص داده است. اهداف این مؤسسه عبارتند از:

- تشویق محققان به مطالعه درباره مسائل مختلف فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی

ایران،

- پخش و انتشار مطالعات مربوط به ایران در مراکز فرهنگی و دانشگاهی آمریکا و اروپا،

- برگزاری همایش‌های سالانه،

- ایجاد فضایی که پژوهشگران به راحتی بتوانند به بررسی مسائل مختلف بپردازند،

- در دسترس قرار دادن و شناساندن تحقیقات داخل کشور به پژوهشگران و افراد علاقه‌مند در

خارج از کشور با استفاده از چاپ نشریات مختلف به صورت گاهنامه، کتاب و خبرنامه.

فعالیت‌های مؤسسه

الف - برپایی همایش‌های سالانه

مهم‌ترین فعالیت «سیرا» در هفده سال عمر تشکیل آن، برگزاری همایش‌های سالانه در هریک از دانشگاه‌های آمریکا بوده است. «سیرا» طی همایش‌های مختلف کوشیده است محققانی را که در زمینه‌های گوناگون علوم انسانی و اجتماعی مهارت دارند، گرد هم آورد و زمینه گفت‌وگو و عرضه آثار آنان را فراهم کند. همچنین این مؤسسه رقابت فشرده‌ای با مؤسسه «میسا»

درباره برگزاری همایش‌های سالانه دارد (امیری و چیت‌سازان، ۳۴).

ب - انتشار نشریه و کتاب

این مؤسسه تا به حال چندین کتاب و گاهنامه منتشر کرده است. *خبرنامه سیرا* با سه شماره در سال به‌طور مداوم به چاپ می‌رسد.

سمینارها و همایش‌های مؤسسه «سیرا»

عنوان	زمان - مکان	موضوع اصلی	توضیحات
سومین همایش سالانه	۱۹۸۵ م (۱۳۶۴ ش) دانشگاه رانکرز	سیاسی - اجتماعی فرهنگی، اقتصادی	در این همایش مقالات زیر عرضه شد: - تغییرات در نظام فرهنگی و آموزشی ایران، بری‌چهر نوایی، - تأثیرات انقلاب بر هنرمندان موسیقی اصیل کردستان، اسکندر امان‌اللهی از دانشگاه هاروارد، - انقلاب اسلامی و پنداره جهان آن، علی محمدی از دانشگاه امریکن، - جناح چپ، دست‌آوردها و چشم‌اندازهای آن، ولنتاین مقدم از دانشگاه امریکن، - دست به دست گشتن قدرت در انقلاب، احمد اشرف از دانشگاه پرینستون.
چهارمین همایش سالانه	۱۹۸۶ م (۱۳۶۵ ش) دانشگاه امریکن واشنگتن	اقتصادی - اجتماعی	برخی از مقالات عرضه شده در این همایش عبارت بود از: - اقتصاد ایران پس از انقلاب اسلامی، فرهاد مواسمیاری از دانشگاه اوتاوا، کانادا، - شرکت زنان در نیروی کار، اکبر آقاچایان از دانشگاه کربلای، - کار و کارگری و ایدئولوژی زنان در ایران، ولنتاین مقدم.
سمینار	۱۹۸۶ م (۱۳۶۵ ش) امریکا	مدیریت اقتصاد، بررسی وضیعت اقتصادی ایران	در این همایش، مجموعاً ۱۲ مقاله درباره ایران عرضه شد. سخنرانان: دکتر آصف بیات از دانشگاه برکلی آمریکا و دکتر نیما نطق از دانشگاه لندن.
همایش	۱۹۸۷ م (۱۳۶۵ ش)	افراد و نهادها در جنگ	
هفتمین همایش	۱۹۸۹ م (۱۳۶۸ ش)	جمهوری اسلامی، ده سال پس از	موضوعات این سمینار که دربرگیرنده جوانب مختلف

عنوان	زمان - مکان	موضوع اصلی	توضیحات
سالانه	دانشگاه کلمبیا - نیویورک	انقلاب	انقلاب اسلامی ایران بود، موضوعاتی همچون دلایل پیروزی انقلاب اسلامی، زنان در جمهوری اسلامی ایران، روابط امریکا با ایران، اقلیت‌ها در ایران، اسلام و شیعه، سیاست خارجی، جمهوری اسلامی ایران و مسئله فلسطین، و ماجرای سلمان رشدی را در برمی‌گرفت
هشتمین همایش سالانه	۱۹۹۰ م (۱۳۶۹ ش) دانشگاه برکلی امریکا	پژوهش‌های ایران‌شناختی	سخنرانان: دکتر عبدالهادی حائری از دانشگاه مشهد، دکتر حامد از دانشگاه کریل، سیدکاظم سجادیپور، علی محمدی از کارکنان دفتر حفاظت منابع ایران در واشنگتن، دکتر محمود سریع‌القلم از دانشگاه شهید بهشتی، محمود رجحانی از دانشگاه زبجان، احمد شاملو و سیمین دانشور. در این همایش، مسائل گوناگونی از جمله «ایدئولوژی و رهبری»، «روابط خارجی ایران بعد از انقلاب در ده سال اخیر»، «زنان در اسلام و ایران»، «ادبیات و هنر در ایران»، «وضعیت ایرانیان در امریکا»، و «مسائل سیاسی اقلیت‌های ایران و همسایگانش» بررسی شد.
سخنرانی	۱۹۹۱ م (۱۳۷۰ ش) برکلی	رنج ما، فرصه ما	
دهمین همایش سالانه	۱۹۹۲ م (۱۳۷۱ ش) فروردین، دانشگاه تگزاس	اجتماعی - سیاسی	۱۲ جلسه علمی - دانشگاهی در خصوص مسائل مختلف ایران برگزار شد.
یازدهمین همایش سالانه	۲۹ آوریل ۱۹۹۳ م (۱۳ و ۱۴ فروردین ۱۳۷۲ ش)، لوس آنجلس	موانع توسعه و دموکراسی در ایران	مقاله «مفهوم آزادی و فرهنگ سیاسی ایرانیان»، محمود سریع‌القلم از دانشگاه شهید بهشتی تهران سخنرانان: دکتر هوشنگ ایراحمدی از دانشگاه رانکرز، دکتر مایکل مارونی، دکتر نیکی کدی و جان فورن از دانشگاه کالیفرنیا این اجلاس با همکاری مرکز مطالعه خاورمیانه دانشگاه کالیفرنیا و با حضور ۱۵۰ نفر برگزار گردید.
دوازدهمین همایش سالانه	۲۹ آوریل تا اول می ۱۹۹۴ م (۱۳۷۳ ش)، ویلاتوا، فیلادلفیا و پنسیلوانیای امریکا	سیاست و ایدئولوژی در ایران معاصر	انگیزه‌رسانی این همایش، بررسی و تحلیل اوضاع سیاسی و عقیدتی در جامعه ایران بود.
سیزدهمین همایش سالانه	آوریل ۱۹۹۵ م (۱۳۷۴ ش) اوهایر یونیون، دانشگاه ایالتی اوهایر	چالش‌های داخلی و بین‌المللی	در این همایش، ۲۵ جلسه جداگانه درباره موضوعات مختلف مربوط به ایران برگزار و در هر جلسه دو یا چند مقاله عرضه شد. جلسه ۱: توسعه پایدار شهر و روستا در ایران، جلسه ۴: ایران و خاورمیانه: مسئله تعریف هویت،

عنوان	زمان - مکان	موضوع اصلی	توضیحات
			<p>جلسه ۵: قدرت و موقعیت اجتماعی - اقتصادی زنان ایران،</p> <p>جلسه ۱۶: پراکندگی سیاسی و فرهنگی در ایران،</p> <p>جلسه ۱۷: حقوق بشر، فرهنگ و سیاست،</p> <p>جلسه ۱۹: ایران در آستانه قرن بیست و یکم.</p>
<p>پهاردهمین همایش سالانه</p>	<p>۲۸ تا ۳۰ مارس ۱۹۹۶ م (۱۰ تا ۸ فروردین ۱۳۷۵ ش)</p>	<p>سیاسی - اجتماعی</p>	<p>این گردهم آیی مشتمل بر سی جلسه و سه نشست عمومی بود که طی آن، مجموعه مسائل مربوط به ایران از جمله مسائل مطروحاتی، ادبی، سیاسی، اقتصادی، سیاست‌های فرهنگی - اجتماعی، سیاست خارجی، ارتباطات و بنیادگرایی اسلامی ارزیابی گردید.</p> <p>برخی از جلسات عبارت بودند از: ۱- مطبوعات و سیاست در ایران، ۲- مسائل فرهنگی و ادبی: فرهنگ و ادب فارسی، ۳- مسائل سیاست داخلی و خارجی ایران از زمان انقلاب، ۴- مسائل روشنفکری در ایران، تحولات و موانع.</p> <p>در این همایش مقالات ذیل از ج. ا. ایران عرضه گردید:</p> <p>- «سیاست خارجی انقلابی و انفعالی ایران: بک تناقض»، دکتر فرهنگ رجایی،</p> <p>- «اقتصاد سیاسی ایران از زمان انقلاب: نگرشی کلی»، دکتر ناصر هادیان،</p> <p>- «جامعه مدنی در ایران بعد از انقلاب»، دکتر هادی سمنی،</p> <p>- «موج جدید روشنفکران مذهبی در آستانه قرن بیست و یکم»، دکتر علیرضا نامور حقیقی،</p> <p>- «موانع تجددخواهی و اندیشه غرب‌زدگی روشنفکری در ایران»، حسین قاضیان.</p>
<p>هفدهمین همایش سالانه</p>	<p>۲۳ و ۲۴ آوریل ۱۹۹۹ م، بوستون - ماساچوست</p>	<p>ایران در آستانه هزاره جدید</p>	<p>موضوعات این همایش عبارت بود از:</p> <p>- ایران در جامعه بین‌المللی،</p> <p>- گفت‌وگوی تمدن‌ها،</p> <p>- روابط ایران و آمریکا،</p> <p>- روابط ایران و دولت‌های خلیج فارس،</p> <p>- جامعه مدنی در خاورمیانه،</p> <p>- زن و اسلام،</p> <p>- اسلام و ناسیونالیسم.</p>

۲- بنیاد پژوهش‌های زنان ایران

این بنیاد را گروهی از زنان تحصیل‌کرده ایرانی در شهر کمبریج، ایالت ماساچوست آمریکا تاسیس کردند. بخشی از بودجه این بنیاد را افراد و نهادهای مختلف ایرانی و خارجی نظیر «ایرانیان مقیم آمریکا» و مرکز تحقیقات خاورمیانه‌ای دانشگاه هاروارد و دانشگاه یوسی‌ال‌ای. آمریکا (ماهنامه روزگار نو) تأمین کرده و می‌کنند و بخشی دیگر را دولت آمریکا برعهده دارد. گرچه این بنیاد، خود را مؤسسه‌ای غیرانتفاعی و غیر وابسته به گروه‌های سیاسی معرفی می‌کند، ولی حملات آن به نظام اسلامی شدید و غیرمنصفانه است. اهداف اولیه بنیاد از زبان بنیان‌گذاران آن چنین بیان شده است:

«جمع‌آوری و نگهداری اسناد و پژوهش‌های ادبی، فرهنگی، هنری، مذهبی، سیاسی، اقتصادی و علمی زنان ایرانی، برپایی سمینارهایی درباره مسائل گوناگون زندگی زنان»، و «فراهم آوردن تمهیدات لازم برای ایجاد ارتباط بین سازمان‌های مختلف زنان ایران در سراسر جهان» (امیری و جیت‌سازان، ۳۴).

فعالیت‌های بنیاد: برگزاری سمینارهای سالانه که از سال ۱۳۶۹ آغاز گردید، از مهم‌ترین فعالیت‌های بنیاد پژوهش‌های زنان ایران است. این سمینارها هر سال در یکی از ایالت‌های آمریکا یا یکی از کشورهای اروپایی تشکیل می‌شود. همچنین از دیگر فعالیت‌های این بنیاد، ارتباط با انجمن‌های زنان در سراسر اروپا و امریکاست. این بنیاد می‌کوشد تا خود را مدافع حقوق زنان ایران جلوه‌گر نماید.

عناوین برخی از همایش‌ها و سمینارهای سالانه بنیاد پژوهش‌های زنان ایران

عنوان	زمان - مکان	موضوع اصلی	توضیحات
نخستین سمینار سالانه	۱۲ تا ۱۳ مه ۱۹۹۰م (۱۳۶۹ ش)	زن ایرانی	در این نشست که به انگیزه بررسی موقعیت زنان در داخل و خارج از کشور و بهادادن به نقش فعال و اجتماعی آنان تشکیل شده بود، موضوعات مختلفی چون شرایط زندگی زن در ایران پس از انقلاب اسلامی و وضعیت زن ایرانی در مهاجرت و تبعید، مطرح گردید.

عنوان	زمان - مکان	موضوع اصلی	توضیحات
سینار	۱۹۹۰ م (۱۳۶۹ ش) دو روز دانشگاه هاروارد	زنان ایرانی پس از انقلاب	این سمینار، موضوعاتی نظیر، ادبیات زنان بعد از انقلاب، محتوای سینمای ایران پس از انقلاب، طرح ضبط تاریخ شفاهی زنان ایران در خارج از کشور، و مشکلات زنان مهاجر را بررسی کرد.
دومین سمینار سالانه	۲۴ تا ۲۶ مه ۱۹۹۱ م (۱۳۷۰ ش)	سیاسی - اجتماعی	این سمینار به منظور دفاع از حقوق زنان ایران تشکیل گردید.
سومین سمینار سالانه	۱۹۹۲ م (۱۳۷۱ ش) دو روز	چهره زن در فرهنگ ایران	این همایش با همکاری مرکز مطالعات خاورمیانه دانشگاه هاروارد و مرکز مطالعات خاورمیانه دانشگاه ایالتی کالیفرنیا و با حضور ۴۰۰ نفر برگزار گردید.
چهارمین سمینار سالانه	۱۹۹۳ م (۱۳۷۵ ش) وین - اتریش	بررسی مسائل زنان ایرانی	با همکاری مرکز تحقیقات خاورمیانه دانشگاه هاروارد
پنجمین سمینار سالانه	۱۹۹۴ م (۱۳۷۳ ش) امریکا	سیاسی - اجتماعی	سخنرانان: هما ناطق، «نقد مبارزات زنان»، مهرانگیز کار، «زن شیفته حضور: از انقلاب ۵۷ تا امروز»، شهرین نوایی، «سیاست دولت و اشتغال زنان ایران بعد از انقلاب».
ششمین سمینار سالانه	۱۹۹۶ م (۲۵ تا ۲۷ خرداد ۱۳۷۵ ش)، واشنگتن	سیاسی - اجتماعی	

۳- انجمن پژوهشگران ایرانی

این انجمن را دکتر «حسین لاجوردی» در سال ۱۹۹۲ م (۱۳۷۱ ش) در پاریس تأسیس کرد. هدف اصلی این انجمن بحث و چاره‌اندیشی درباره مسائل آینده ایران، و حوزه فعالیت آن، امریکا و کشورهای اروپایی است. *تال جامع علوم انسانی*

تبلیغات گسترده و برنامه پرسر و صدای انجمن درباره وضعیت آینده کشور سبب شد تا ایرانیان خارج از کشور نیز از این اندیشه استقبال کنند و به سامان‌دهی شعبات دیگری از این انجمن در کشورهای انگلستان و امریکا (واشنگتن) بپردازند.

«دکتر حسین لاجوردی» درباره اهداف و خط‌مشی‌های انجمن می‌گوید:

«انجمن پژوهشگران ایرانی در راه بازسازی و آینده‌نگری ایران فعالیت می‌کند و هیچ‌گونه وابستگی فکری و مذهبی و حزبی به جایی ندارد... تنها وجه مشترک بین کسانی که به این انجمن می‌پیوندند، ایرانی بودن و اندیشیدن آن‌ها به ایران است.»

فعالیت‌ها: مهم‌ترین و اساسی‌ترین فعالیت انجمن، برپایی سمینارهای «ایران در آستانه سال ۲۰۰۰» است که نخستین آن در سال ۱۹۹۲ در پاریس برگزار گردید و پس از آن نیز به نحو سامان‌مندتری برپا گردیده و در مدت چهار سال که از عمر انجمن می‌گذرد بیش از ده همایش، سمینار و میزگرد برگزار کرده است.

سمینارهای سالانه و همایش‌های انجمن پژوهشگران ایرانی

عنوان	زمان - مکان	موضوع اصلی	توضیحات
نخستین سمینار ایران در آستانه سال ۲۰۰۰	۲۱ و ۲۲ نوامبر ۱۹۹۲ م (۳۰ آبان و اول آذر ۱۳۷۱ ش)، پاریس	اجتماعی	- «فروپاشی دولت و تکرر قدرت»، بیژن حکمت - «هویت ایرانی»، احمد اشرف در این سمینار مسائلی درباره اقتصاد ایران، روابط خارجی، آینده ایران و دموکراسی، نهضت‌های اخیر ایران، جمعیت ایران و ... مطرح گردید.
دومین سمینار	۱۹۹۳ م (۱۳۷۲ ش) پاریس - فرانسه	اقتصادی	انگیزه برپایی این سمینار، جشن راهمی برای بهبود بخشیدن به اقتصاد ایران و در اختیار نهادن راه‌حل‌هایی برای آینده اقتصاد کشور بود.
سومین سمینار ایران در آستانه سال ۲۰۰۰	فوریه ۱۹۹۵ م (بهمن ۱۳۷۳ ش)، دانشگاه لندن، ۴ روز	سیاسی - اجتماعی - دینی	
همایش «هویت ملی»	۱۹۹۵ م (۱۳۷۳ ش) دانشگاه امریکن واشنگتن	فرهنگی - اجتماعی - سیاسی	این همایش با انگیزه آگاهی به مسائل بنیادی امروز و فردای ایران و مهم‌تر از همه، دست یافتن به نگرشی صحیح درباره حال و آینده فرهنگ ملی و اجتماعی و نیز اوضاع قشرهای مختلف جامعه ایران و تأثیر آن‌ها بر یکدیگر برپا شد.
میزگرد «ماهوره» سیاست‌های رادیو و تلویزیون ج.ا.ا.	۱۹۹۴ م (۱۳۷۳ ش) مرکز فرهنگی آنداره‌مالرو، پاریس	سیاسی	سخنرانان: دکتر علی محمودی از دانشگاه نانتینگهام ترنت انگلیس، احسان منوچهری از دانشگاه پاریس، احمد شکیبی منحصص آئن‌های ماهواره‌ای در پاریس. در این همایش ۲۳ نفر سخنرانی کردند.
همایش ملی ایران در آستانه سال ۲۰۰۰	۱۹۹۵ م (۲۹ و ۳۰ مهر ۱۳۷۴ ش)	فرهنگی	
چهارمین همایش ایران در آستانه سال ۲۰۰۰	۱۹۹۶ م (بهمن ۱۳۷۴ ش) لندن - انگلستان	تحقیقاتی (سیاسی و اجتماعی و ...)	از موضوعات عمده این همایش، بررسی تفاوت‌های انقلاب ایران با انقلاب‌های مشابه در کشورهای دیگر، نحوه رشد صنعتی ایران و ... بود.

۴- جامعه پژوهش‌های مسائل اجتماعی ایران

جامعه پژوهش‌های مسائل اجتماعی ایران، در برلن تأسیس گردید. هدف اصلی این جامعه، پژوهش درباره دموکراسی و چگونگی استحکام پایه‌های مردم‌سالاری در ایران است. فعالیت‌های این جامعه عمدتاً برپایی گردهم‌آیی‌ها و سمینارها و برگزاری جلسات سخنرانی است که برای این منظور از امکانات مراکز فرهنگی کشور آلمان نیز بهره می‌برد. برخی از عناوین سخنرانی‌های این جامعه عبارتند از:

- فرهنگ سیاسی و دموکراسی،
- مردم‌سالاری و دموکراسی،
- دموکراسی و رشد اقتصادی،
- دموکراسی و چندگانگی قومی،
- انقلاب اسلامی و دموکراسی،
- شرایط خارجی و دموکراسی،
- شیعه و دموکراسی.

برخی از سمینارهای جامعه پژوهش‌های مسائل اجتماعی ایران

عنوان	زمان - مکان	موضوع اصلی	توضیحات
سمینار ساختار حکومت در ج.ا.ا.	۱۶ تا ۱۸ آوریل ۱۹۹۱ م (۱۳۷۰ ش) برلین - آلمان	ساختار حکومت در ج.ا.ایران	سخنرانان: هوشنگ کشاورز، علی مرادی، دکتر ناصر پاکدامن، هوشنگ شهابی، دکتر حسین عطیمی، حمید احمدی، حواد کورنی، علی شیرازی.
سمینار دموکراسی و ایران	۱۹۹۱ م (۱۳۷۰ ش) برلین - آلمان	سیاسی - اجتماعی	داریوش آشوری، حمید احمدی، علی شیرازی، ضیاء صدر و ...

۵- مؤسسه خاورمیانه (Middle East Institute / MEI)

مؤسسه خاورمیانه و اشنگتن در سال ۱۹۴۶ تأسیس گردید. این مؤسسه ابتدا به مدرسه مطالعات عالی بین‌المللی دانشگاه «جانز هاپکینز» وابسته بود، ولی از سال ۱۹۴۹ به‌طور مستقل به فعالیت پرداخت.

نحوه فعالیت مؤسسه: مؤسسه خاورمیانه، نهادی غیردولتی و غیرانتفاعی است که حوزه مطالعاتی آن، از مراکش تا پاکستان را دربرمی‌گیرد. این مؤسسه گرچه از اتخاذ موضعی خاص در برابر موضوعات مورد اختلاف و بحث برانگیز خاورمیانه پرهیز می‌کند و به هیچ‌یک از احزاب سیاسی امریکا به‌طور خاص وابسته نیست، اما تأثیرگذاری زیادی بر سیاست خارجی امریکا دارد.

این مؤسسه، کانونی برای پی‌گیری و تبادل اخبار و اطلاعات مربوط به خاورمیانه و نیز توجه به مسائل حساس و اثرگذار بر منافع امریکا، به‌شمار می‌رود. مؤسسه راهیت مدیره‌ای اداره می‌کند که اعضای آن از میان افراد متعلق به بخش خصوصی، دانشگاهیان، متخصصان و عموم مردم برگزیده می‌شوند.

مؤسسه خاورمیانه، **مجله خاورمیانه** (Middle East Journal) را که قدیمی‌ترین و بانفوذترین مجله امریکایی، ویژه بررسی مسائل معاصر خاورمیانه است و در ارزیابی محافل دانشگاهی یک مجله معتبر علمی به‌شمار می‌رود، منتشر می‌کند.

از نظر سیاسی، در دو دهه گذشته، دولت‌های عرب و امریکایی‌های عرب‌تبار سعی در گسترش نفوذ خود در این مؤسسه داشته و تا حد زیادی در این زمینه موفق بوده‌اند. در عین حال تعدادی از عناصر صهیونیست نیز در بین دست‌اندرکاران این مؤسسه وجود دارند.

هدف مؤسسه: هدف این مؤسسه، شناخت و افزایش اطلاعات در خصوص خاورمیانه، آماده کردن امریکاییان برای برقراری پیوندهای جدید با مردم منطقه و ایجاد تفاهم بیشتر میان مردم خاورمیانه و امریکاست.

فعالیت‌های مؤسسه

الف - برپایی همایش‌های سالانه: مؤسسه خاورمیانه از ابتدای تأسیس تاکنون، هر سال یک یا دو همایش درباره مسائل حساس و بحرانی خاورمیانه برگزار نموده و به همین علت در حال حاضر خود به یکی از مراکز مهم تبادل نظر درباره مسائل خاورمیانه تبدیل شده است. شرکت در همایش برای اعضای مؤسسه و عموم مردم آزاد است و معمولاً بیش از ۶۰۰ نفر در آن حضور می‌یابند.

از زمان پیروزی انقلاب اسلامی، یکی از محورهای مهم همایش‌های سالانه، مسائل ایران بوده است. برای بیان توجه و اهمیت ویژه مؤسسه خاورمیانه به تحولات ایران می‌توان به فعالیت‌های «اریک هوگلند» (Eric Hooglund) - سردبیر مجله خاورمیانه - اشاره کرد. وی مؤلف دو کتاب درباره ایران و انقلاب است و در سال‌های ۱۳۵۷-۱۳۵۶ در مقام استاد موقت بخش علوم سیاسی دانشگاه شیراز تدریس می‌کرده است. «هوگلند» بعد از انقلاب نیز بارها به ایران سفر نموده و ملاقات‌های متعددی با مقامات و مسئولان اجرایی و علمی ایران داشته است. افزون بر این، مؤسسه خاورمیانه در سال ۱۹۸۹، به مناسبت دهمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی دو همایش در لندن و واشنگتن برگزار کرد که مقامات کنگره آمریکا به‌طور خصوصی در جریان جمع‌بندی‌های همایش قرار گرفتند.

ب - برگزاری جلسات سخنرانی و بحث: متخصصان برجسته مسائل خاورمیانه، به‌طور مداوم برای مدعوین مؤسسه درباره مسائل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی‌ای که مورد علاقه آن‌هاست، جلسات بحث و سخنرانی ترتیب می‌دهند که برخی از این جلسات نیز به مسائل انقلاب اسلامی ایران اختصاص دارد.

همایش‌های سالانه و سخنرانی‌های مؤسسه خاورمیانه

عنوان	زمان - مکان	موضوع اصلی	توضیحات
سی و ششمین همایش سالانه	۱۹۸۲ م (۱۳۶۱ ش) واشنگتن	سیاسی	مقاله مشکلات خلیج فارس و مسائل شورای همکاری، روح‌الله رضائی استاد دانشگاه ویرجینیا.
سی و نهمین همایش سالانه	۱۹۸۵ م (۱۳۶۴ ش) واشنگتن	در جستجوی راه‌های جدید از درون هزار خم خاورمیانه	
چهلیمین همایش سالانه	۱۹۸۶ م (۱۳۶۵ ش) واشنگتن	چهل سال سرگردانی: نقدی بر سیاست خاورمیانه‌ای آمریکا	
چهل و یکمین همایش سالانه	۱۹۸۷ م (۱۳۶۶ ش) واشنگتن	شکل دادن به آینده: نیروهای عامل دگرگونی در خاورمیانه	
چهل و دومین همایش سالانه	۲۳ و ۲۴ سپتامبر (۲۰ مهر ۱۳۶۷ ش)	دستورکار رئیس‌جمهور آمریکا درباره خاورمیانه	این همایش با شرکت ۱۵۰۰ نفر از مقامات امریکایی، استادان، دانشجویان و دیپلمات‌ها برگزار گردید. جلسات طوری تنظیم شده بود که رئیس‌جمهور آینده آمریکا بتواند از آن‌ها مطالب مهمی درباره خاورمیانه بیاموزد. مسائل ایران یکی از موضوعات مهم این همایش بود.
چهل و سومین همایش سالانه	۲۷ و ۲۸ اکتبر (۲۵ و ۲۶ آبان ۱۳۶۷ ش)	خاورمیانه در جهانی متغیر، چالش‌های دهه ۱۹۹۰	این همایش با حضور ۶۰۰ نفر از دست‌اندرکاران امور خاورمیانه برگزار گردید. در این همایش ایران یکی از موضوعات اصلی مورد بحث بود. مقاله «سیاست خارجی ایران در دوره بعد از جنگ» راگری سیک عرضه کرد.
چهل و پنجمین همایش سالانه	۴ و ۱۵ اکتبر ۱۹۹۱ (۱۲ و ۱۳ مهر ۱۳۷۰ ش)	یکت خاورمیانه جدید: اسطوره با واقعیت	در این همایش، مقالات زیر عرضه شد: - «ایران و خلیج فارس»، شیرین هاتر از مرکز مطالعات استراتژیک و بین‌المللی، - «اسلام و دموکراسی»، جان اسپوزیتو (John Esposito) از کالج هولی کراس (Holly Cross)، - «کنترل تسلیحات و امنیت منطقه‌ای»، جفری کمپ (Geoffery Kemp) از بنیاد کارنگی (Carengie).
چهل و ششمین همایش سالانه	۱۹۹۲ م		
چهل و هفتمین همایش سالانه	۳۱ سپتامبر و ۱ اکتبر ۱۹۹۳ م، (۸ و ۹ مهر ۱۳۷۲ ش) واشنگتن	ریشه‌های نزاع در خاورمیانه	نشست «ایران: امپراتوری شیطانی» با حضور آقایان اریک هوگند و گری سیک استاد دانشگاه کلمبیا.
سخنرانی دکتر احمد هاشم	۱۹۹۳ م (۱۳۷۲ ش)	مسائل راهبردی و توانایی نظامی ایران	دکتر احمد هاشم، کارشناس مسائل راهبردی و نظامی خاورمیانه.

۶- انجمن مطالعات خاورمیانه امریکای شمالی (میسا)

(Middle East studies Association of North America / MESA)

«میسا» انجمن علمی است که در سال ۱۹۶۶ در آریزونا، امریکا تأسیس گردید. این انجمن حاصل حرکت‌های فکری و اجتماعی دهه شصت امریکاست. «میسا» انجمنی فراگیر است که ده‌ها سازمان و انجمن مطالعاتی را که به نحوی در زمینه امور خاورمیانه فعالیت دارند، زیر پوشش قرار می‌دهد. اعضای این انجمن در ابتدا ۲۴۴ نفر بود، ولی در حال حاضر به بیش از دو هزار نفر رسیده است.

در گردهم‌آبی‌های سالانه این انجمن که بسیار مشهور است، عناوین متنوعی در زمینه‌های مختلف مطالعات خاورمیانه به بحث گذارده می‌شود.

از بعد از انقلاب اسلامی ایران، بیشتر موضوعات گردهم‌آبی‌های سالانه «میسا»، به مسائل ایران اختصاص یافته است و اغلب استادان مقیم امریکا در جلسات مختلف آن شرکت می‌کنند. انتشارات سالانه «میسا» عبارتند از: یک فصلنامه، دو شماره بولتن و چهار شماره خبرنامه هر سال و چاپ کتاب‌های متعدد.

سمینارها و همایش‌های انجمن مطالعات خاورمیانه امریکای شمالی (میسا)

عنوان	زمان - مکان	موضوع اصلی	توضیحات
بیستین همایش سالانه	۱۹۸۶ م (۱۳۶۵ ش) بوسطن	سیاسی - اجتماعی و اقتصادی	مقالات این همایش عبارت بودند از: - «دشمن مذهب شیعه در بسیج - توده‌های ایران»، پیتر چلکوفسکی، ایران‌شناس و استاد نیویورک، - «نخربه و تحلیل عملکرد اقتصاد ایران در سال‌های پس از انقلاب»، دکتر هوشنگ امیر احمدی، از دانشگاه رانگوز، - «آثار جنگ بر مسائل اجتماعی از جمله رشد جمعیت و آموزش»، پرفسور رینولد رافلز از دانشگاه هایدنبرگ.
بیست و یکمین همایش سالانه	۱۹۸۷ م (۱۳۶۶ ش) بالتیمور	سیاسی	در این همایش مقالات زیر عرضه شد: - «علل جنگ ایران و عراق»، دکتر پوپک طاعتی، استاد دانشگاه ویت برگ ایالت اهاپو، - «بررسی بی‌آمندهای جنگ»، مهرداد ولی بیگی، - «آثار جنگ ایران و عراق»، دلیپ هیرو (پاکستانی تبار).

عنوان	زمان - مکان	موضوع اصلی	توضیحات
بیست و سومین همایش سالانه	۱۹۸۹م (۱۳۶۸ ش) دانشگاه آریزونا تورنتو - کانادا	فرهنگی - اجتماعی	مسائل مورد بحث: «فرهنگ و هنر»، مسائل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی. این گردهم آیی در سطح دانشگاهی برگزار گردید.
بیست و چهارمین همایش سالانه	۱۰ و ۱۱ نوامبر ۱۹۹۰م (۱۳۶۹ ش) سان آنتونیو نگراس - امریکا	فرهنگی	شرکت‌کنندگان در این نشست توجه خاصی به مسائل فرهنگی داشتند و بیشتر موضوعات حول این محور بود.
بیست و پنجمین همایش سالانه	۲۳ تا ۲۶ نوامبر ۱۹۹۱م (۱۳۷۰ ش) واشنگتن		- مسائل سیاست خارجی ایران و عراق، - ایران، شوروی، اروپا و خلیج فارس، - حبسیت، زبان و سیاست در ایران.
بیست و ششمین همایش سالانه	۲۸ تا ۳۰ اکتبر ۱۹۹۲م (۱۳۷۱ ش)		مبحث: انقلاب اسلامی در ایران: انقلابی علیه تجدید یا انقلاب بورژوازی، - مقاله «انقلاب ایران و جمهوری اسلامی»، ولتاین مقدم از دانشگاه سازمان ملل در هلستینکی، - مقاله «امنیت خلیج فارس پس از عملیات توفان صحراء»، گرگوری گاس از دانشگاه کلمبیا.
سخنرانی	۱۹۹۲م (۱۳۷۱ ش) برکلی	فرهنگ و نشر کتاب در ایران	
بیست و هفتمین همایش سالانه	۱۱ تا ۱۴ نوامبر ۱۹۹۳م (۱۳۷۲ ش) ایالت کارولینای شمالی	سیاسی - فرهنگی	گزارش دج. ا. ا. و همسایگان: ایدئولوژی و مصلحت در سیاست خارجی منطقه‌ای ایران طی دهه امام خمینی (ره)، دکتر حاله وزیری، از دانشگاه جرج تاون، - مقاله «اهمیت ایران در معادلات سیاسی خارجی شورای همکاری خلیج فارس»، دکتر جان دوک آنتونی، رئیس جامعه مطالعات عربی خلیج فارس، - مقاله «سیر تحول دولت در ج. ا. ا.»، ولتاین مقدم از دانشگاه سازمان ملل در هلستینکی، - مقاله «کردستان و تحولات ژئوپلیتیک خاورمیانه»، رابرت اولسون (Robert Olson) از دانشگاه کنساکس.
«میزگرد ایران» همایش سالانه	۱۹۹۳م (۱۳۷۲ ش) کارولینای شمالی		مقاله «نظام قضایی ایران»، میل هیکس، مقاله «سیاست ایران در منطقه»، شربین هانتز.
بیست و نهمین همایش سالانه	۱۹۹۵م (۱۳۷۴ ش)	بررسی موفقیت اقتصادی و سیاسی ایران	
سی‌امین همایش سالانه	۲۱ تا ۲۴ نوامبر ۱۹۹۶م (۱۳۷۵ ش) جزیره رهود	سیاسی - اجتماعی	
سی و یکمین همایش سالانه	۲۲ تا ۲۴ نوامبر ۱۹۹۷م (۱۳۷۶ ش) سان فرانسیسکو		مبحث: مدارتیراسیون در عهد قاجار «با عرضه چهار مقاله، مبحث: دیدگاه‌های انقلاب ایران: آرای صاحب‌نظران در سراسر خلیج فارس، عرضه سه مقاله از ایران (دکتر محمد سریع‌القولم، دکتر محمد هادی سمنی، دکتر ناصر هادیان) و دو مقاله از نویسندگان عرب (محمد الرومیاچی و صالح المانی) و گری سیک.

۷- بنیاد علم و سیاست آلمان (SWP)

نخستین و قدیمی‌ترین مؤسسه تحقیقات سیاسی آلمان فدرال به نام «بنیاد علم و سیاست» در سال ۱۳۶۲ در ۲۰ کیلومتری جنوب مونیخ تأسیس شد و در سال ۱۹۶۵ تحت حمایت دولت قرار گرفت.

«بنیاد علم و سیاست» پلی است که رابطه بین دیپلمات‌ها و سیاست‌مداران را با دانشگاهیان برقرار می‌کند. به عبارت دیگر علم را در خدمت سیاست می‌گذارد و از لغزش مقام‌های دولتی در انجام وظایف و مأموریت‌های آنان جلوگیری می‌کند.

رئیس بنیاد در چند دهه گذشته یکی از شخصیت‌های پشت پرده به نام «کلاوس ریتر» بود. وی که دارای دکترای حقوق و از شاگردان کسینجر در دانشگاه هاروارد بود، به‌مثابه موتور مؤسسه و مغز هدایت‌کننده آن شناخته شده است.

«بنیاد علم و سیاست» با گشودن درهای اندیشه، اجازه می‌دهد تحقیقات به‌دور از هرگونه تعصب سیاسی و حزبی، صورت بگیرد و اطلاعات مورد نیاز تصمیم‌گیرندگان سیاسی تأمین شود.

این مؤسسه دو نوع نشریه دارد: نخست، نشریاتی که حالت محرمانه داشته، صرفاً در اختیار مجلس، صدراعظم و رؤسای برنامه‌ریزی‌های وزارتخانه‌ها قرار می‌گیرند. دوم، نشریاتی که برای روشن شدن اذهان عمومی منتشر می‌شوند.

بنیاد علم و سیاست در سه زمینه تحقیق می‌کند:

- روسیه و روابط خارجی آلمان،

- مسائل آلمان و اروپای غربی،

- تحولات جهان سوم به‌ویژه جنگ، کودتا و انقلاب.

میان محققان مؤسسه مزبور با دیپلمات‌ها و سیاست‌گذاران از یک‌سو و استادان دانشگاه‌ها از سوی دیگر تماس‌های دائمی و مستقیمی وجود دارد.

این بنیاد در سیاست خارجی آلمان و در تصمیم‌گیری دولتمردان آن نقش مهمی برعهده دارد، نظیر: برقراری ارتباط بین سیاست‌مداران قدیم و جدید، جلوگیری از دخالت عقایدی که موجب عدم انتقال تجربیات افراد می‌گردد، و همچنین همفکری با مقامات کشور در چگونگی مذاکرات آن‌ها با مقامات خارجی.

تحقیقات مربوط به انقلاب اسلامی ایران و بررسی آثار آن در صحنه بین‌المللی و نیز مطالعه درباره ثبات حکومت جمهوری اسلامی ایران و جنگ تحمیلی، در بنیاد متمرکز بود. از سال ۱۹۸۳ که حکومت بن تصمیم به توسعه روابط خود با جمهوری اسلامی ایران گرفت و از توجه به جبهه مخالف (اپوزسیون) ایرانی در خارج روی برگرداند، این مؤسسه نظر به اهمیت ایران در سیاست خارجی آلمان و نقش ایران در تحولات خاورمیانه، فعالیت خود را گسترش داد. برگزاری یک سمینار و یک میزگرد که در زیر از آن‌ها نام برده خواهد شد، نشان‌دهنده توجه این بنیاد به تحولات ایران بوده است:

- سمینار «ایران بعد از آتش بس»، بنیاد علم و سیاست، ۲۳ و ۲۴ اکتبر ۱۹۸۹ م (۱۳۶۸ ش)، در محل این بنیاد و در نزدیکی مونیخ.

هدف از تشکیل این سمینار، کسب آخرین دیدگاه‌ها و تحلیل‌ها درباره ایران و استفاده از آن‌ها در سیاست‌گذاری‌های وزارت امور خارجه و وزارت اقتصاد آلمان و نیز بهره‌مندی شرکت‌ها و کمپانی‌های آلمانی از نتایج تحقیقات بود. برخی از مقامات اجرایی از وزارت امور خارجه ایران نیز در این سمینار شرکت داشتند.

- میزگرد «ایران و اروپا»، ۲۳ و ۲۴ اکتبر ۱۹۸۹ م (۱۱ و ۱۲ آبان ۱۳۷۳ ش) با همکاری مؤسسه روابط بین‌الملل انگلستان، مؤسسه روابط بین‌الملل ایتالیا، مؤسسه روابط بین‌الملل فرانسه و دفتر مطالعات سیاسی و بین‌الملل وزارت خارجه ایران.

هدف از تشکیل این میزگرد بررسی راه‌های گسترش روابط جمهوری اسلامی و اروپا بود (دیدگاه‌ها و تحلیل‌ها، ۶۵).

منابع و مآخذ

فارسی

- امیری، کیومرث و محمد چیت‌سازان. مراکز و انجمن‌های فرهنگی ایرانیان خارج از کشور، مرکز بازشناسی ایران و اسلام، آذر ۱۳۷۵.
- پارسونز، آنتونی. مأموریت در ایران، ترجمه پاشا شریفی، تهران: راه‌نو، ۱۳۶۳.
- پهلوی، محمدرضا. پاسخ به تاریخ، ترجمه حسین ابوترابیان، تهران: مترجم، ۱۳۷۱.
- دیدگاه‌ها و تحلیل‌ها، سال هشتم، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، شماره ۸۷-۸۵، آذر - بهمن ۱۳۷۳.
- راجی، پرویز. خدمتگزار تخت طاووس، ترجمه ح. ا. مهران، تهران: انتشارات اطلاعات، ۱۳۶۴.
- روزگار نو [ماهنامه]، چاپ فرانسه، اسفند ۱۳۷۰.
- زونیس، ماروین. شکست شاهانه، ترجمه عباس مخبر، تهران: طرح‌نو، ۱۳۷۰.
- سولیوان، ویلیام. مأموریت در ایران، ترجمه محمود مشرقی، تهران: هفته، ۱۳۶۱.
- قره‌باغی، عباس. اعترافات ژنرال، تهران: نشر نی، ۱۳۶۶.
- کدی، نیکی. آر. ریشه‌های انقلاب ایران، ترجمه عبدالرحیم گواهی، تهران: قلم، ۱۳۶۹.
- هایزر، رابرت. مأموریت در تهران، ترجمه رشیدی، تهران: اطلاعات، ۱۳۶۵.
- هویدا، فریدون. سقوط شاه، ترجمه ح. ا. مهران، تهران: اطلاعات، ۱۳۶۵.

انگلیسی

- Abrahamian, Ervand. "Structural Causes of the Iranian Revolution", *Middle East Research and Information Project Research Reports*, No. 81, May 1980.
- Algar, Hamid. *The Roots of the Iranian Revolution*, London: Open Press, 1983.
- Amir Arjomand, Said. *The Turban for the Crown: The Islamic Revolution in Iran*, New York: Oxford University Press, 1988.

- Farahi, Farideh. "State Disintegration and Urban - Based Revolutionary Crisis: A Comparative Analysis of Iran and Nicaragua", *Comparative political studies*, vol. 21, 1988.
- Fischer, Michael. *From Religious Dispute to Revolution*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1980.
- Foran, John. "The Iranian Revolution of 1977-1979: A challenge for social Theory", in John foran, ed., *A Century of Revolutions*, Boulder: Westview Press, 1993.
- Goodwin, Geff and Theda Skocpol. "Explaining Revolutions in the contemporary third world", *politics and society*, vol. 17, 1989.
- Green, Jerrold. "Countermobilization as a Revolutionary From Comparative politics", vol. 16, Jan, 1984.
- Haliday, Fred. "The Iranian Revolution: Uneven Development and Religious Populism", *Journal of international Affairs*, vol. 26, Fall-Winter 1982-83.
- Hussain, Asaf. *Islamic Iran; Revolution and Counter*, London: Frances Pinter, 1985.
- Katouzian, Homa: *The Political Economy of Iran*, New York University Press, 1981.
- Looney, Robert E. *Economic Origins of the Iranian Revolution*, New York: pergamon Press, 1982.
- Moshiri, Farrokh. *The State and Social Revolution in Iran*, New York: peter Lang, 1985.
- Parsa, Misagh. *Social Origins of the Iranian Revolution*, New Burnswick and London: Rutgers University Press, 1984.
- Skocpol, Theda. "Rentier state and shi'a Islam in the Iranian Revolution", *Theory and society*, vol. 11, May 1982.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی